

01/2013

ELÄKETURVAKESKUKSEN TUTKIMUKSIA
PALKANSAAJIEN TUTKIMUSLAITOKSEN TUTKIMUKSIA 114

TIIVISTELMÄ

Ilpo Suoniemi

Köyhyyden dynamiikka Suomessa 1995–2008

Tutkimuksessa tarkastellaan laajan, rekisteripohjaisen paneeliaineiston avulla köyhyyden dynamiikkaa ja sen kehitystä jakamalla havaintoperiodi 1995–2008 kolmeen viiden vuoden pituiseen paneeliin, 1995–1999, 2000–2004 ja 2004–2008. Ajassa tapahtuneiden muutosten ohella tarkastellaan, miten johtopäätökset muuttuvat, kun aineistoa rajataan henkilön iän perusteella: ikä 0–89 vuotta, 30–89 vuotta, 50–89 vuotta ja 60–89 vuotta tulopaneelin ensimmäisenä vuotena. Lisäksi estimoinnit tehdään sekä 30–89-vuotiaille että 60–89-vuotiaille eläkeläisille.

Tutkimuksessa mallitetaan köyhyyteen saapumista ja siitä irtautumista Markovin ketjuna, jonka köyhyydestä poistumis- ja siihen saapumistodennäköisyydet perustuvat dynaamiseen Probit-malliin. Yleisesti köyhyyden pysyvyyttä ja köyhyysjaksojen pitkittymistä voidaan selittää kahdella eri tavalla. Ensimmäisenä selityksenä on aito, rakenteellinen tilariippuvuus, jossa viivästetty tilamuuttuja on mallissa köyhyysriskin selittäjänä. Tilariippuvuutta ylläpitäviä mekanismeja voivat olla väärin asetetut kannustimet, jotka joko eivät kannusta työllistymään tai ylläpitävät matalapalkka- tai osa-aikatyötä, niin sanotut köyhyysloukut ja lannistumisen aiheuttama motivointikato. Toisena selityksenä on riskin autokorrelaatio, joka liittyy havaitsemattoman yksilöllisen ominaistekijän aiheuttamaan näennäiskorrelaatioon. Tällöin pitkät köyhyysjaksot kasautuvat niille henkilöille, joilla on erityinen riskialttius. Riskialttiuteen vaikuttavia ominaistekijöitä voidaan tulkita aiemmin kertyneinä varantoina, esimerkiksi inhimillisenä, sosiaalisena, taloudellisena ja terveystaloudellisena. Poliitiikkatoimenpiteiden suunnittelun kannalta on tärkeää erottaa selitykset toisistaan.

Selitysten toisistaan erottamista vaikeuttaa niin sanottu alkuarvo-ongelma (Heckman 1981), joka on lyhyiden paneelien vitsauksena. Ominaisitekijät, joita ei kaikkia havaita, vaikuttavat alkuarvoon (paneelin ensimmäiseen havaintoon). Jos alkuarvo ja ominaisitekijä ovat toisistaan riippuvia, rikkoutuu mallin selittäjänä käytetyn viivästetyn tilamuuttujan eksogeenisuusoletus. Tällöin tavanomaiset tilastolliset estimaattorit ovat epäkonsistentteja ja pyrkivät yliarviomaan tilariippuvuuden vaikutusta. Yliarvioinnin syynä on valikoituminen, sillä paneelin alkuhetkellä meneillään olevissa köyhyys- ja ei-köyhyysjaksoissa ovat kummassakin yliedustettuina sellaiset henkilöt, joiden ominaisitekijät ovat suosiollisia tälle tulokselle

Tutkimuksessa alkuarvo-ongelman ratkaisemiseksi käytettiin sekä Heckmanin (1981) että Wooldridgen (2005) menetelmiä. Dynamiikan ja erityisesti tilariippuvuuden osalta nämä menetelmät antoivat samansuuntaisia tuloksia. Suomen köyhyysriskissä on selvä tilariippuvuus, edellisen vuoden köyhyys lisää köyhyysriskiä noin kymmenellä prosenttiyksiköllä, kun vaikutusta arvioidaan koko Suomen väestön tasolla. Toisaalta havaittiin, että ominaisitekijöiden aiheuttama näennäiskorrelaatio oli voimakasta. Alkuarvo-ongelman huomiotta jättäminen, käyttämällä estimoinneissa satunnaisvaikutusten mallia, olisi johtanut harhaisiin johtopäätöksiin mallin dynamiikan osalta ja erityisesti tilariippuvuuden karkeaan, prosenttiyksiköissä yli kolminkertaiseen, yliarviointiin.

Köyhyyden tilariippuvuus näytti kasvavan väestöryhmän iän myötä. Lisäksi eläkeläisillä tilariippuvuus oli muuta väestöä voimakkaampaa. Dynaamisista, ajassa muuttuvista, selittävästä tekijöistä huomio kohdistui perheaseman, kotitalouden koostumusta ja sen kokoa kuvaavien tekijöiden vaikutukseen. Perheaseman muutoksista jääminen yksin joko puolison kuoleman tai eron johdosta näytti olevan merkittävin dynaaminen riskitekijä. Tällaiset perhetyypin muutosten aiheuttamat vaikutukset voimistuvat iän myötä. Näissä oli myös selvä ero miesten ja naisten välillä. Lisäksi muutoksiin liittyvät äkilliset toimeentuloriskit ovat havaintojakson aikana kasvaneet.

Mallin kertoimien muutokset paljastivat köyhyysprosessin selvän rakenteellisen muutoksen. Sitä vastoin väestörakenteen (mallin selittävien muuttujien jakauman) muutokset eivät ole tarkastelujakson aikana juuri vaikuttaneet köyhyysriskin kasvuun. Tulosten mukaan aikuisväestössä, erityisesti vanhemmissa ikäryhmissä ja eläkeläisillä, köyhyyden tilariippuvuus oli suurimmillaan 1990-luvun loppupuoliskolla. Tästä se ensin aleni, mutta sittemmin, 2000-luvun kuluessa tilariippuvuus on uudelleen kasvanut.

Vaikka mallien päähyöty on köyhyysriskiin vaikuttavien dynaamisten tekijöiden selvittämisessä, tarkasteltiin tutkimuksessa myös köyhyysriskin ominaisitekijöiden ja kiinteiden ominaisuuksien, kuten iän, sukupuolen, koulutusasteen ja sosioekonomisen aseman, välisiä (ositais-)korrelaatioita. Ensinnäkin näiden tekijöiden käyttö auttaa tarkentamaan köyhyysriskin dynamiikkaa koskevia estimointituloksia. Toisaalta dynaamisen mallin, jossa selittävien tekijöiden samanaikainen tarkastelu on poikkeuksellisen laajaa, antamia tuloksia voidaan näiltä osin verrata aiempiin staattisista lähtökohdista tehtyihin analyysiin.

Ajan myötä ovat paneelien alkuvuoden perusteella muodostettujen koulutus- ja sosioekonomisten ryhmien väliset ominaisriskierot kasvaneet. Tämä käy ilmi verrattaessa estimointituloksia eri paneelien välillä. Eläkeläisten ja työttömien ryhmissä köyhyysriskin nousu on ollut erityisen suurta. Tuloasemat ovat jähmettyneet 1990-luvun loppupuoleen verrattuna. Havaintojen suuri lukumäärä mahdollisti köyhyysriskin ikäprofiilin yksityiskohtaisen parametroitnin. Nuorten aikuisten köyhyysriski on korkea, ja tässä kriittisimmän ryhmän ikä on noussut aiempaan verrattuna.

Tulokset osoittavat, että köyhyysongelma on syventynyt useasta näkökulmasta ja vaikutussuunnasta tarkasteltuna. Köyhyys on Suomessa kroonistunut, erityisesti köyhyydestä poistumistodennäköisyykset ovat alentuneet ja köyhyydestä irtaantuminen on vaikeutunut. Tämän suuntaista kehitystä on ollut useassa maassa, ja köyhyysjaksojen kestot ovat olleet kasvussa juuri tästä syystä. Suomi poikkeaa tästä siinä, että myös saapumisvirta on voimistunut. Tulosten perusteella väestöryhmien välisten ominaisriskierojen kasvulla oli tässä merkittävämpi vaikutus kuin tilariippuvuuden voimakkuuden muutoksella. Keskimääräiset köyhyyteen saapumistodennäköisyydet kasvoivat väestöryhmän iän myötä.

Tutkimusasetelma tarjosi myös mahdollisuuden menetelmien vertailuun. Tutkimuksessa käytetyssä 5 vuoden mittaisessa paneelissa Heckmanin malli näyttää tarjoavan merkittävää etua Wooldridgen malliin verrattuna. Satunnaisvaikutusten malli toimi erityisen huonosti dynaamisten vaikutusten arvioinnin osalta.

Asiasanat: köyhyyden dynamiikka, köyhyyteen saapuminen, köyhyydestä irtautuminen, dynaaminen probit-malli, näennäiskorrelaatio ja alkuarvo-ongelma

Lisätietoja:

Ilpo Suoniemi

Palkansaajien tutkimuslaitos

Sähköposti: ilpo.suoniemi@labour.fi

Puhelin: (09) 2535 7342

Aineistotilaukset:

www.etk.fi › Julkaisut › Tutkimusjulkaisut ›

Tutkimukset › Köyhyyden dynamiikka Suomessa

1995–2008

tai aineistotilaukset@etk.fi

ISBN 978-951-691-186-4 (nid.)

ISBN 978-951-691-187-1 (PDF)

ISSN-L 1236-3049

ISSN 1236-3049 (painettu)

ISSN 1798-7482 (verkkojulkaisu)

Palkansaajien tutkimuslaitoksen tutkimuksia 114

ISSN-L 1236-7176 (painettu ja verkkojulkaisu)

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Eläketurvakeskus

00065 ELÄKETURVAKESKUS

Puhelin 029 411 20

Faksi 09 148 1172

Pensionsskyddscentralen

00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Telefon 029 411 20

Fax 09 148 1172

Finnish Centre for Pensions

FI-00065 Eläketurvakeskus Finland

Telephone +358 29 411 20

Fax +358 9 148 1172

www.etk.fi

› julkaisut